

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 9^{ΗΣ} ΙΟΥΝΙΟΥ 2005

ΕΚΘΕΣΗ

Περὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς 79ης ἐτήσιας συνόδου τῆς Διεθνoῦς Ἐνώσεως Ἀκαδημιῶν, Ἄγκυρα, 23-28 Μαΐου 2005, ὑπὸ τῶν ἀκαδημαϊκῶν κ.κ. **Νικολάου Κονομητῆ** καὶ **Γεωργίου Λάββα**.

Οἱ ἐργασίες ἀρχισαν τὸ ἀπόγευμα τῆς Δευτέρας 23/5/2005 στὸ Μέγαρο τῆς Turk Tarih Kurumu (Τουρκικῆς Ἱστορικῆς Ἐταιρείας), ἡ ὁποία εἶναι ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴ Διεθνή Ἐνωση Ἀκαδημιῶν, ἐνῶ ἡ νεόκοπη Τουρκικὴ Ἀκαδημία δὲν εἶναι ἀκόμα μέλος τῆς. Κατὰ πληροφορίες, ἡ τελευταία εἶναι ὑποψήφιο μέλος. Τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐκπροσώπησαν οἱ ἀκαδημαϊκοὶ Ν. Κονομητῆς καὶ Γ. Λάββας.

Παρέστησαν ἀντιπρόσωποι ἀπὸ τὶς ἀκόλουδες χῶρες: Académie Internationale d'Histoire des Sciences, Γερμανία, Ἀργεντινὴ, Αὐστραλία, Αὐστρία, Βέλγιο, Καναδᾶ, Κίνα, Κορέα, Πόλη τοῦ Βατικανοῦ, Κροατία, Δανία, Ἰσπανία, Ἑσθονία, ΗΠΑ, Φινλανδία, Γαλλία, Μεγάλῃ Βρετανία, Ἑλλάδα, Οὐγγαρία, Ἰνδία, Ἰσραήλ, Ἰταλία, Ἰαπωνία, Λετονία, Λουξεμβούργο, FYROM, Μαρόκο, Μεξικό, Νορβηγία, Παραγουάη, Κάτω Χῶρες (Ὁλλανδία), Πολωνία, Πορτογαλία, Ρουμανία, Ρωσία, Σερβία-Μαυροβούνιο, Σλοβακία, Σλοβενία, Σουηδία, Ἑλβετία, Τσεχία καὶ Τουρκία (43). Ὑπῆρξαν ἐπίσης παρατηρητὲς ἀπὸ τὴν Ἀλβανία (ποῦ σ' αὐτὴν τὴ Σύνοδο ἔγινε μέλος), Συρία, Τουρκία (Τουρκικὴ Ἀκαδημία) καὶ Βιετνάμ.

Ἡ μέρα τελείωσε μὲ ἐπίσημη πολιτιστικὴ βραδιὰ μουσικῆς καὶ τουρκικῶν χορῶν στὸ θέατρο τῆς Ἄγκυρας, μὲ παρουσία ὑπουργῶν καὶ ἄλλων ἀξιωματῶν καὶ μὲ δεξίωση. Λόγοι καὶ εἰσαγωγὲς στὸ μουσικο-χορευτικὸ πρόγραμμα ἦταν ὅλα στὴν τουρκικὴ γλῶσσα, ὥστε νὰ προκαλέσουν τὴν ἀμηχανία τῶν συνέδρων.

Ἡ ἐπόμενη μέρα ἀφιερώθηκε στίς κανονικές ἐργασίες, μὲ πρῶτα τὰ διαδικαστικά (χαιρετισμός, παρουσίες ἀντιπροσωπειῶν, μνήμη ἀπελθόντων μελῶν, συγκρότηση ἐπιτροπῶν, ὄρισμός προέδρων, ἔγκριση προγράμματος ἐργασιῶν, ἐκδουση πεπραγμένων διοικητικῶ συμβουλίου, προκήρυξη ἐκλογῶν νέων, πρὸς ἀντικατάσταση ἀπερχομένων μελῶν τοῦ Γραφείου) καὶ ἄλλα πρακτικά θέματα τῆς ἐφετινῆς συνόδου. Ἀκολούθησε ἡ ἐπίσημη ἔναρξη μὲ χαιρετισμὸ τοῦ Προέδρου τῆς Ἐνώσεως, καθηγητῆ κου Agostino Paravicini Bagliani, ὁμιλία τοῦ ὑπουργοῦ Ἐπικρατείας, καὶ διάλεξη τοῦ καθηγητῆ κου Halil Ynalci με θέμα: «Ἱστορικὸ περίγραμμα τῆς ἰδρύσεως καὶ τῆς ἐξέλιξης τῶν Πανεπιστημίων στὴν Τουρκία». Ὁ ὁμιλητῆς ἔκανε ἀναφορά στὴν Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος, τὴν ὁποία συνέδεσε ἀμέσως μὲ τὴν Ὀθωμανικὴ Ἀκαδημία τοῦ Mehmet τοῦ Πολιορκητῆ (1461), καὶ ἐπίσης ἀνέφερε τίς ἄλλες Ἀκαδημίες καὶ Πανεπιστήμια ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση μέχρι τὴν ἐποχὴ μας, ἐπικεντρώνοντας τὴν ὁμιλία στὴν πνευματικὴ δραστηριότητα τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου καὶ καταλήγοντας στὴ σύγχρονη παρουσία καὶ θέση τῶν πνευματικῶν ἰδρυμάτων τῆς Τουρκίας ἀπέναντι στίς φονταμενταλιστικές τάσεις τῶν ἰσλαμικῶν κοινωνιῶν.

Κατὰ τὴν ἀπογευματινὴ συνεδρίαση, ἄρχισε τὸ οὐσιαστικὸ ἐπιστημονικὸ μέρος μὲ τίς ἐκθέσεις τῶν εἰσηγητῶν γιὰ τὴν πρόοδο τῶν ἐπιμέρους ἐρευνητικῶν προγραμμάτων. Πρῶτα στὴ σειρά ἦταν τὰ προγράμματα τῆς ἀνὰ τετραετία ἀξιολόγησής τους -19 τὸν ἀριθμὸ- καὶ στὴ συνέχεια τὰ ἐπόμενα 6 τμήματα, ἦτοι:

- 1) Εὐρωπαϊκῶν Γλωσσῶν καὶ Φιλολογίας (6 προγράμματα)
- 2) Ἱστορίας τῆς Σκέψης (3 προγράμματα)
- 3) Ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου (5 προγράμματα)
- 4) Ἀνατολικῶν Σπουδῶν (8 προγράμματα)
- 5) Ἱστορίας τοῦ Πολιτισμοῦ (7 προγράμματα)
- 6) Ἱστορίας τῶν Τεχνῶν (4 προγράμματα).

Ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς, ὁ κος Ν. Κονομῆς εἰσηγήθηκε γιὰ τὸ πρόγραμμα *Syllogae Nummorum Graecorum*, ποὺ διευθύνεται ἀπὸ τὸν κο Harold Nilsson, καὶ ὁ Γ. Λάβδας γιὰ τὸ *Corpus de la peinture monumentale byzantine*, ποὺ διευθύνεται ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ κο Π. Βοκοτόπουλο. Καὶ στὰ δύο αὐτὰ προγράμματα «*La Commission a exprimé ses félicitations*».

Μετὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν εἰσηγήσεων καὶ τὸν σχολιασμὸ ἢ κριτικὴ τοῦ συνόλου τῶν προγραμμάτων, μεσολάβησε μιὰ σειρά σύντομων παρεμβάσεων τεσσάρων ὁμιλητῶν, τοῦ προϊστοριολόγου Janusz Kozlowski (Πολωνία), τοῦ ἱστορικοῦ θρησκευτῶν καὶ τῆς Ἀνατολῆς Samuel Lieu (Αὐστραλία), τοῦ ψυχολόγου

Peeter Tulviste (Εσθονία) και του μη μέλους Ali Kazancigil (Τουρκία), οί όποιοι έδιξαν τή σχέση των άνδρωπιστικών και κοινωνικών σπουδών, τις γλώσσες και τὰ κείμενα ώς διαμεσολαθητικά στοιχεία του πολιτισμού σ' Εύρώπη, Αφρική και Άσία. Τονίστηκε επίσης ή ανάγκη για ένα νέο Ούμανισμό, με νέα προσέγγιση του σχετικού ύλικού. Ίσως πρέπει εδώ να αναφερθεί ή άποστροφή του κινεζοαυστραλιανού Samuel Lieu ώς παράπονο ή διαπίστωση, ότι τὰ κλασικά γράμματα δέν έχουν τήν Ελλάδα ώς κορυφαίο τόπο διδασκαλίας και έρευνας, ούτε ό κινεζικός πολιτισμός τήν Κίνα. Τέλος, σημειώνεται επίσης ή παρέμβαση του κορεάτη οικονομολόγου Ki Dong Kim με τήν παράκληση να στραφεί τó ενδιαφέρον τής Ένωσης Ακαδημιών και πρós τις άλλες ήπειρους εκτός από τήν Εύρώπη.

Οί διάφορες επί μέρους επιτροπές συνεδρίασαν κατά τó άπόγευμα τής 26/5/2005, και τó έσπέρας τής ίδιας μέρας δόθηκε ή διάλεξη του Τούρκου καθηγητή και Aykut Ginaroglu με θέμα: «Οί τελευταίες αρχαιολογικές έρευνες του Χιτιτικού Πολιτισμού», και στή συνέχεια άκολούθησε ρεσιτάλ κλασικής μουσικής και δεξίωση στο Πανεπιστήμιο Gazi.

Η επόμενη μέρα περιελάμβανε έκδρομή στην άκρόπολη των Χετταίων, Χατούσα (Bogazkale), και στους προϊστορικούς οικισμούς Yazilikaya και Alacahüyük, όπως επίσης και στο Μουσείο του Atatürk, ένα αρχιτεκτονικό μνημείο καταλυτικό, για τήν έννοια τής ευρωπαϊκής κλίμακας, σε όγκο και επιβολή.

Τó Σάββατο, 28/5/2005, έλαβε χώρα ή καταληκτήρια γενική συνέλευση, όπου ελήφθησαν οί αποφάσεις για τις εισηγήσεις και τήν πρόοδο των έρευνητικών προγραμμάτων, εξέλεξαν τρία νέα μέλη του Γραφείου σ' αντικατάσταση άπερχομένων, ήτοι ή κα Lise Hannestad, αρχαιολόγος (Δανία), ό κος Gregory Bongard - Levin, ειδικός στα σανσκριτικά και τó Βουδισμό (Ρωσία), και ό κος Κονομής, μέλος τής Έπιτροπής Οικονομικών.

Έπικυρώθηκαν ακόμα οί επόμενες ετήσιες Σύνοδοι τής Ένώσεως, στις Βρυξέλλες τó 2006 και στο Όσλο τó 2007.

Στήν ίδια γενική συνέλευση, έγινε δεκτή και ψηφίστηκε ως Motion ή πρόταση του Γ. Λάββα με τίτλο: Motion on the Protection of the Cultural Heritage in the Balkan Countries. Για τήν εν λόγω πρόταση ής έπιτραπεί να λεχθούν τ' ακόλουθα: ό προτείνας, έμπειρογνώμων του Συμβουλίου τής Εύρώπης και τής Ευρωπαϊκής Έπιτροπής για τήν προστασία των ιστορικών μνημείων τής Βαλκανικής και ιδιαίτερα του Κοσσυφοπιδίου, έλαβε μέρος στή Συνδιάσκεψη Χορηγών τής UNESCO στο Παρίσι (Donor's Conference) τήν 13/5/2005, εκπροσωπώντας τó ΥΠΠΟ και τó ΥΠΠΞ τής Ελλάδας. Έκει, μεταξύ άλλων,

πρότεινε τή συνάντηση ειδικών επιστημόνων από τις Ακαδημίες των Βαλκανικών χωρών: Άλβανίας, Βουλγαρίας, Βοσνίας, FYROM, Κοσσυφοπεδίου, Κροατίας, Σερβίας-Μαυροβουνίου και Ρουμανίας, και τή συνεργασία τους για τή διατύπωση τής «Χάρτας τής Βαλκανικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς», ώστε να εξασφαλιστεί όχι μόνον ή χρηματοδότηση μέσω τής UNESCO, αλλά και ή μεθοδολογικά και δεοντολογικά όρδη επέμβαση στους ύλικούς φορείς τής μνήμης, κάτι πού ή σημερινή κατάσταση στις αναφερθείσες χώρες λόγω πολλών γεγονότων και αιτιών δέν τó εγγυάται. Η πρόταση αύτή έγινε δεκτή μέ χειροκροτήματα στή Συνδιάσκεψη Χορηγών τής UNESCO και δημιούργησε εύνοϊκή έντύπωση για τήν Έλλάδα (μέ οϊκονομική συμβολή μόνον 100.000€), μετά τήν καταλυτική σέ έντυπώσεις στή Γενική Συνέλευση τής UNESCO οϊκονομική συμβολή τής Ίταλίας (52.000.000€), τής Τουρκίας (2.300.000€) και τών ΗΠΑ (1.000.000€). Μέ αύτò τò προηγούμενο, ή ιδέα αύτή ανακοινώθηκε άτυπα σέ παρευρισκόμενους τών Ακαδημιών τών Βαλκανικών χωρών έδω στήν Άγκυρα, στόν Πρόεδρο τής Ένώσεως και στήν εκπρόσωπο τών ΗΠΑ, καθηγήτρια στό Tuft's και M. Caviness, οϊ όποϊοι βρήκαν τήν πρόταση σημαντική και ζήτησαν σύντομο σχετικό κείμενο, πού ύποβλήθηκε άμέσως στήν έπιτροπή τών έξωτερικων ύποθέσεων τής Ένώσεως Ακαδημιών. Έτσι, μετά από συζήτηση, ή έν λόγω πρόταση, μέ τήν προσθήκη από τόν ακαδημαϊκό κο Ν. Κονομη και τών μνημείων τής κατεχόμενης Κύπρου, κατέληξε σέ ψήφισμα τής Όλομέλειας κατά τήν καταληκτήρια συνεδρία. Εύθύς άμέσως, ό εκπρόσωπος τής Ακαδημίας τής Βιέννης, καθηγητής κοs Hermann Fillitz, ζήτησε από τόν όμιλοϋντα να συνεργαστοϋν οϊ Ακαδημίες Αθηνων και Βιέννης για τή διοργάνωση αύτης τής συνεργασίας τών Βαλκανικων Ακαδημιων. Τò θέμα έμεινε σ' αύτò τò σημείο, μέ τήν έννοια να έκφραστεί προηγουμένως και ή έπιθυμία τής Ακαδημίας Αθηνων σχετικά. Οϊ οϊκονομικές δαπάνες ένòς παρόμοιου έγχειρήματος δά πρέπει να καλυφθοϋν από τήν UNESCO, από κρατικούς φορείς ή χορηγούς, αν και ό εκπρόσωπος τής Ακαδημίας τής Βιέννης άφησε να έννοηδει ότι διαθέτει σχετικές δυνατότητες.

Έναπόκειται βέβαια στήν Ακαδημία μας να θελήσει να αναλάβει τò ρόλο συντονιστή σ' ένα άμεσο και έπίκαιρο πρόβλημα, σχετιζόμενο μέ τήν προστασία τών πολιτιστικων αγαθων, πού αποτελοϋν άλλωστε τήν πεμπτοϋσία τών ανθρωπιστικων σπουδων, έξ οϋ και τò ένδιαφέρον τής Διεθνους Ένώσεως Ακαδημιων.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ιωάννη Τελέλη, Μετεωρολογικά φαινόμενα και κλίμα στο Βυζάντιο, 2 τόμοι, Αθήναι 2004, υπό του Ακαδημαϊκού κ. Νικολάου Κονομῆ.

Το ἔργο τοῦ κ. Ιωάννη Τελέλη «Μετεωρολογικά φαινόμενα και κλίμα στο Βυζάντιο» ἀποτελεῖ μίᾳ συνθετικῆ συμβολῆ και ταυτόχρονα ἓνα «ἄνοιγμα» τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν πρὸς τὸ πεδίο τῶν φυσικῶν και περιβαλλοντικῶν ἐπιστημῶν.

Πρόκειται γιὰ δίτομη μελέτη ποὺ ὑποβλήθηκε σὲ προγενέστερη μορφή ὡς διδακτορικὴ διατριβὴ στὸ Τμῆμα Ἱστορίας - Ἀρχαιολογίας τοῦ Παν. Ἰωαννίνων, 1995 (βραβεύτηκε μὲ τὸ Βραβεῖο «Νίκου Σβορώνου» 1996) και κινεῖται στὸ πλαίσιο ἑνὸς σχετικὰ πρόσφατου διεπιστημονικοῦ κλάδου, αὐτοῦ τῆς Ἱστορικῆς Κλιματολογίας, μετέχοντας ταυτόχρονα στὴν ἱστορικὴ και φιλολογικὴ ἔρευνα.

Ὁ συγγραφέας –βυζαντινολόγος– χρησιμοποιώντας τὰ μεθοδολογικὰ ἐργαλεῖα και τίς πηγές τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας και φιλολογίας, ἐπιχειρεῖ νὰ συνδιαλεχθεῖ μὲ τὸν κλάδο ἐκεῖνο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ποὺ καταπιάνεται μὲ τὴν ἀποκρυπτογράφηση τῶν μεταβολῶν και τῶν διακυμάνσεων τοῦ κλίματος κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Ἐπιχειρεῖ δηλ. τὴν καταγραφή και τὴ συστηματικὴ παρουσίαση τῶν μαρτυριῶν ποὺ περιέχουν οἱ βυζαντινὲς –κυρίως– πηγές σχετικὰ μὲ φαινόμενα ποὺ ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀφοροῦν τὸ μετεωρολογικὸ γίγνεσθαι και τὸ κλίμα κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ, καθὼς και τὴν προσέγγιση τῶν πληροφοριῶν ποὺ οἱ μαρτυρίες παρέχουν μὲ στόχο ἀφενὸς τὴ σύγκριση τῶν πορισμάτων ποὺ προκύπτουν μὲ τὰ φυσικὰ δεδομένα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ κλίματος, ἀφετέρου τὸν προσδιορισμὸ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ὁ βυζαντινὸς ἄνθρωπος βίωνε και ἐρμήνευε τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα και τίς συνέπειές τους. Παράλληλα, παρουσιάζει και ἀναλύει τὴν ἰδιαίτερη θεματικὴ και μεθοδολογία ποὺ ἔχει ἀναπτυχθεῖ τίς τελευταῖες δεκαετίες στὸ διεπιστημονικὸ πλαίσιο ἔρευνας τῶν πηγῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας σὲ σχέση μὲ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν στὴ μελέτη κειμενικῶν μαρτυριῶν ποὺ σχετίζονται μὲ τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα και τὸ κλίμα κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Τὸ ἔργο ἀρθρώνεται σὲ 4 Μέρη μὲ ἐπιμέρους κεφάλαια και ὑποκεφάλαια.

Τὸ Α΄ Μέρος –θεωρητικὸ στὴ μορφή και γενικὸ στὸ περιεχόμενο– ἀποτελεῖ μίαν Εἰσαγωγὴ στὸ θέμα και τὸν προβληματισμὸ τῆς μελέτης ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἔρευνα τῆς ἱστορίας τοῦ κλίματος. Παρουσιάζεται ὁ κλάδος και τὰ μεθοδολογικὰ ἐργαλεῖα τῆς Ἱστορικῆς Κλιματολογίας, δηλ. τῆς ἐπιστήμης ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴν

έρευνα, έρμηνεία και αξιοποίηση των γραπτών μαρτυριών που άφορούν τὰ μετεωρολογικά φαινόμενα και τὸ κλίμα στὸ παρελθόν. Πηγές για τὴν ἱστορία τοῦ κλίματος εἶναι οἱ νεότερες ἐνόργανες μετρήσεις, οἱ παλαιότερες γραπτές μαρτυρίες, καθὼς και οἱ «φυσικές» μαρτυρίες (δεδομένα ἀπὸ τὴ δένδροχρονολόγηση, τὴν ἀνάλυση γύρης, τὴν παγετολογία κ.λπ.). Ἡ τυπολογία τῶν πηγῶν για τὴ γνώση τῆς ἱστορίας τοῦ κλίματος, ἀλλὰ και ἡ μεθοδολογία ποῦ ἡ νεότερη ἱστορικο-κλιματολογικὴ ἔρευνα ἔχει θεμελιώσει για τὴν ἐπεξεργασία τῶν κλιματολογικῶν πληροφοριῶν ποῦ προέρχονται ἀπὸ γραπτές μαρτυρίες, ἀναλύονται ἐκτενῶς. Ὅμως τὰ πορίσματα τῆς Ἱστορικῆς Κλιματολογίας δὲν ἀφήνουν ἀδιάφορο τὸν ἐρευνητὴ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Ἡ διερεύνηση τῆς ἐπίδρασης τῶν κλιματικῶν μεταβολῶν στὶς κοινωνίες τοῦ παρελθόντος ἀποτελεῖ αἷτημα τοῦ ἱστορικοῦ ποῦ τὸν ἀπασχολεῖ τὸ σύνολο τῶν παραγόντων (κοινωνικῶν / φυσικῶν), ποῦ ἐπηρεάζουν τὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι στὴν εὐρύτερὴ του δομὴ και ἐξέλιξη. Ἔτσι, τὸ πρόβλημα τῆς ἐπίδρασης τῶν κλιματικῶν μεταβολῶν στὶς κοινωνίες τοῦ παρελθόντος και οἱ μεθοδολογικὲς προϋποθέσεις μιᾶς τέτοιας διασύνδεσης μεταξὺ φυσικοῦ και ἱστορικοῦ γίγνεσθαι σὲ ἰδιαίτερη συνάφεια μὲ τὸ κλίμα και τὶς διακυμάνσεις ἢ μεταβολές του διερευνῶνται διεξοδικά.

Τὸ ἐνδιαφέρον ἐστιάζεται στὸν ἄωρο τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου και Μέσης Ἀνατολῆς για τὴν περίοδο 4ος-15ος αἰ. μ.Χ. και ἐπιχειρεῖται ἐπισκόπηση τῆς πιὸ πρόσφατης ἱστορικῆς, ἀρχαιολογικῆς και παλαιοκλιματολογικῆς βιβλιογραφίας στὸ πλαίσιο τῆς ἔρευνας τῶν πηγῶν για ἱστορικο-κλιματολογικὲς πληροφορίες. Ἀπὸ τὴν ἐπισκόπηση αὐτὴ προκύπτει ὅτι ἡ σημασία ποῦ ἔχει ἀποδοθεῖ ἀπὸ τοὺς βυζαντινολόγους στὶς μαρτυρίες τῶν βυζαντινῶν πηγῶν σχετικὰ μὲ τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα και τὸ κλίμα ὑπῆρξε μικρὴ, ἐνῶ -ἀντίθετα- ζητήματα ποῦ ἀφοροῦν στὴν ἐπίδραση τῶν φυσικῶν (και συνεπῶς και τῶν μετεωρολογικῶν) φαινομένων στὴ συνείδηση τοῦ βυζαντινοῦ ἀνθρώπου ἔχουν ἀναλυθεῖ μὲ περισσότερο συστηματικὸ τρόπο ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς τοῦ Βυζαντίου. Ἐπίσης, ὡς πρὸς τὸν τρόπο ἐνσωμάτωσης τῆς ἐννοιας τῆς «κλιματικῆς μεταβολῆς» ὡς ἱστορικῆς παραμέτρου στὴν ἱστορικὴ ἐρμηνεία, οἱ δύο κυρίαρχες ἐρμηνευτικὲς τάσεις ποῦ διαμορφώθηκαν σὲ σχέση μὲ τὴν ἐξέλιξη τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος τοῦ Μεσογειακοῦ ἄωρου και τὴν ἐπίδρασή του στὶς μεσογειακὲς κοινωνίες χαρακτηρίστηκαν εἴτε ἀπὸ αἰτιοκρατικὲς ἀντιλήψεις εἴτε ἀπὸ ἀντιαιτιοκρατικὲς.

Τὸ Β' Μέρος ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸ κορμὸ τῆς μελέτης. Εἰσαγωγικὰ ἐπισημαίνεται τὸ ἐρευνητικὸ κενὸ ποῦ ὑπάρχει στὴν ἔρευνα τῶν μεσαιωνικῶν πηγῶν ὡς πρὸς τὴν ἱστορία τοῦ κλίματος τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου και Μέσης Ἀνατολῆς σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πληθώρα ἐρευνῶν ποῦ ἔχουν διεξαχθεῖ για τὴν

Κεντρική Δυτική και Βόρεια Ευρώπη κατά τον μεσαίωνα, οριοθετείται το φάσμα των ιστορικών πηγών που ή παρούσα μελέτη καλύπτει, διευκρινίζονται τα κριτήρια επιλογής των μαρτυριών και παρουσιάζεται ή μέθοδος προσέγγισης των ιστορικο-κλιματολογικών μαρτυριών. Για την επιλογή των πηγών ό συγγραφέας στηρίζεται στην προεργασία που έχει γίνει για τον Δυτικό Μεσαίωνα. Με συγκριτικά τεκμήρια αποδεικνύει ότι μόνον οι αφήγηματικές βυζαντινές πηγές παρουσιάζουν ενδιαφέρον σε σχέση με την πιθανότητα ανεύρεσης ιστορικο-κλιματολογικών μαρτυριών και καταλήγει στην επιλογή του ιστοριογραφικού είδους (ιστορία, εκκλησιαστική ιστορία, χρονογραφία) και των άγιολογικών πηγών. Από τις εξωβυζαντινές πηγές (συριακές, αραβικές, αρμενικές) ελήφθησαν ύπ' όψιν όσες ήταν προσιτές σε μετάφραση σε μία ευρωπαϊκή γλώσσα.

Ακολουθεί ή παράθεση του πρωτογενούς υλικού των πηγών υπό μορφήν συντάγματος. Οι μαρτυρίες παρατίθενται αυστηρώς χρονολογικά, πράγμα που σημαίνει ότι πηγές που αναφέρονται στο ίδιο γεγονός αναφέρονται υπό τό αυτό λήμμα. Το σύστημα αυτό επιτρέπει την πλήρη έποπτεία του παρατιθέμενου υλικού. Επί μέρους πληροφορίες για τό κάθε κείμενο χρήσιμες για την ανάλυση που ακολουθεί στο Γ' Μέρος κωδικοποιούνται σε κάθε λήμμα (π.χ. χρονολογία, λοιπές χρονολογικές ενδείξεις, φαινόμενο και φυσικές συνέπειες του φαινομένου, τόπος, κοινωνικές συνέπειες, προέλευση μαρτυρίας, είδος τής πληροφορίας, βαθμός χρηστικότητας τής πληροφορίας, βαθμός αξιοπιστίας τής πληροφορίας, δομικά χαρακτηριστικά τής κάθε μαρτυρίας). Με τον τρόπο αυτό ή κάθε μαρτυρία ανάλυεται και έρμηνεύεται από πάσης πλευράς μέσα από συγκροτημένη φιλολογική και ιστορική έρευνα. Για τή συγκρότηση του συντάγματος των πηγών χρησιμοποιήθηκαν οι καλύτερες κάθε φορά υπάρχουσες κριτικές εκδόσεις απαρτίζοντας έτσι ένα συγκροτημένο και επιμελημένο σύνολο.

Μετά από την εξαντλητική παράθεση και τον σχολιασμό των μαρτυριών στο προηγηθέν σύνταγμα και με δεδομένες τις ιστορικο-κλιματολογικές πληροφορίες που προέκυψαν από αυτό, επιχειρείται εδώ ή ποιοτική διερεύνηση και στατιστική προσέγγιση των πληροφοριών με σκοπό άφενός τή διερεύνηση τής μορφής, των τρόπων έκφρασης (γλώσσα, ύφος, φιλολογικοί τόποι) και των πιθανών διαφορετικών επιπέδων, στα όποια οι πληροφορίες δομούνται και άρθρώνονται, άφετέρου ή απόδοση σε ποσοτική μορφή –μέσα από συγκεντρωτικούς πίνακες και διαγράμματα– των βασικών κλιματολογικών πληροφοριών που οι μαρτυρίες παρέχουν. Από την έπεξεργασία αυτή ό συγγραφέας συμπεραίνει ότι:

1. Κεντρικός άξονας στον τρόπο αντίληψης των μετεωρολογικών φαινομένων

για τον βυζαντινό άνθρωπο είναι η αίσθηση ότι αυτά εκπορεύονται από τη Θεία Βούληση μέσα στο πλαίσιο της ευρύτερης θρησκευτικής αντίληψης του κόσμου, ή όποια χαρακτηρίζει γενικότερα την εποχή. 2. Τα μετεωρολογικά φαινόμενα προβάλλονται ως φυσικά φαινόμενα με συγκεκριμένες επιπτώσεις στη ζωή των ανθρώπων, ενώ μπορεί να εκλαμβάνονται ταυτοχρόνως ως “σημεία”, δηλ. ως οίωνοι μελλοντικών γεγονότων ή ως εκφράσεις της Θεϊκής Βούλησης που μπορούν να εξιχνιαστούν με βάση τον κώδικα της ήθικης και της θρησκείας. 3. Τον βυζαντινό ιστορικό, χρονογράφο ή βιογράφο δεν απασχολούσε ιδιαίτερα η αναζήτηση φυσικών αιτίων στα μετεωρολογικά φαινόμενα. Ως προς τον προσδιορισμό στον χρόνο και τον χώρο, οι συγγραφείς δεν ήταν πάντοτε ακριβείς. Πιο συγκεκριμένοι στις χρονολογικές και γεωγραφικές πληροφορίες τους εμφανίζονται οι χρονογράφοι, αφού τα πρότυπα παράθεσης της χρονογραφικής ύλης, που ακολουθούσαν, περιελάμβαναν τα στοιχεία του χρόνου και του χώρου για κάθε χρονογραφική καταχώριση. Η τάση αναφοράς πληροφοριών για καταστροφές σε κτίρια και ανθρώπινες απώλειες ή τραυματισμούς εξαιτίας της δράσης μετεωρολογικών φαινομένων και των συνεπειών τους παρουσιάζεται αυξημένη, ιδιαίτερα όμως στους χρονογράφους, όπου η ανάγκη εξαψης της φαντασίας του κοινού με έντυπωσιακές ειδήσεις είναι πιο έντονη. Τονίζονται ιδιαίτερα οι συνέπειες των φαινομένων στον στρατιωτικό τομέα, ενώ περισσότερες αναφορές προέρχονται από τα κείμενα των ιστορικών, όπου οι σχετικές περιγραφές εντάσσονται στο πλαίσιο περιγραφής των πολιτικο-στρατιωτικών γεγονότων. Η δεισιδαιμονική και θρησκευτική αντίληψη των μετεωρολογικών φαινομένων εκφράζεται μέσω της έρμηνείας τους ως “οίωνων” και “θαυμάτων” κυρίως από τα χρονογραφικά κείμενα και τους Βίους Αγίων. 4. Οι μετεωρολογικές συνθήκες και το κλίμα δεν αποτελούσαν επίκεντρο ενδιαφέροντος για τον βυζαντινό συγγραφέα. Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν τις μετεωρολογικές αναφορές είτε “έξιστορώντας” άλλα γεγονότα, δηλ. παρουσιάζοντας αυτές ως αφήγηματικές ψηφίδες στο πλαίσιο της ιστορικής πραγματικότητας που προσπαθούν να συνδέσουν μέσ’ από τα έργα τους και σε σχέση με άλλα γεγονότα, είτε αυτότελως με σκοπό να έντυπωσιάσουν ή να προβάλλουν με έμμεσο τρόπο μηνύματα ήθικο-διδασκτικού περιεχομένου.

Από τη στατιστική διερεύνηση των πηγών και των πληροφοριών ένδεικτικά αναφέρω ότι: 1. Ως προς τον βαθμό τεκμηρίωσης της έρευνας, οι λιγότερο “τεκμηριωμένοι” συγκριτικά αιώνες είναι ο 13ος και 15ος. 2. Τη μεγαλύτερη χρονολογική “κάλυψη” σε μετεωρολογικές περιγραφές διαθέτουν οι χρονογραφίες, δηλ. το συγγραφικό είδος που κατ’ έξοχήν ασχολείται με τη χρονολογική

παράθεση γεγονότων. 3. Σε κανένα αιώνα δέν παρατηρείται θεαματική αύξηση του πλήθους των μαρτυριών σε σχέση με το πλήθος των πηγών που έρευνήθηκαν, γεγονός που θα μπορούσε να σημαίνει μία πιθανή “αύξηση” του ενδιαφέροντος των πηγών προς την αναφορά ιστορικο-κλιματολογικών μαρτυριών.

Από την ομάδαποίηση των κλιματολογικών δεδομένων με βάση τις χρονολογικές και γεωγραφικές τους συντεταγμένες σε κλίμακα πεντηκονταετίας ή εκατονταετίας και για πολύ έκτεταμένες γεωγραφικές περιοχές –μιας και για μικρότερες γεωγραφικές ζώνες ή πυκνότητα των πληροφοριών είναι αποθαρρυντική– παρατηρείται ότι: 1. Όσον αφορά τα είδη των κλιματολογικών ένδειξεων που περισσότερο προβάλλονται από τις πηγές, αυτά είναι ένδειξεις ψυχρών (ως προς τη μεταβλητή της θερμοκρασίας) και ένδειξεις ξηρών (ως προς τη μεταβλητή της βροχόπτωσης). 2. Από τις ελάχιστες μνείες πληροφοριών που αφορούν ένδειξεις θερμών φαίνεται ότι για την Ανατολική Μεσόγειο, όπου ή ζέστη τους θερινούς μήνες είναι στοιχείο “κανονικότητας” του κλίματος, οι ύψηλές θερμοκρασίες περνούν γενικά απαρατήρητες από τους συγγραφείς. 3. Ός προς τα ψυχρά, παρατηρείται μία πύκνωση των ένδειξεων την περίοδο 1000-1350 για τις περιοχές Κωνσταντινούπολης, Μικράς Ασίας, Αρμενίας, Μεσοποταμίας, καθώς και για τη Θράκη, τη Μακεδονία την περίοδο 1250-1400. 4. Οι ένδειξεις υγρών –κάπως περισσότερες για τις περιοχές Κωνσταντινούπολης, Μικράς Ασίας, Αρμενίας, Μεσοποταμίας– εμφανίζονται σχετικά αύξημένες την περίοδο 1000-1100. 5. Ός προς τα ξηρά, οι ένδειξεις παρουσιάζονται σχετικά πυκνές την περίοδο 300-400, 500-750, 1000-1050, 1150-1200, 1250-1300 για τις περιοχές Αιγύπτου, Παλαιστίνης, Συρίας, Κύπρου, και για την Κωνσταντινούπολη, Μικρά Ασία, Αρμενία, Μεσοποταμία την περίοδο 500-600, 800-850, 1000-1050. 6. Οι πληροφορίες για ακραία φαινόμενα μικρής διάρκειας δέν αποτελούν υλικό ιστορικο-κλιματολογικώς αξιοποιήσιμο εξαιτίας όχι μόνο της πενιχρότητας, αλλά και της εξαιρετικής διασποράς του στον χρόνο και τον χώρο. 7. Οι πληροφορίες για πλημμύρες είναι αποθαρρυντικά λίγες για ένα πλαίσιο έρευνας με τόσο πλατιές χρονολογικές και γεωγραφικές συντεταγμένες. Έξισου λίγες είναι και οι πληροφορίες για τις ανωμαλίες της στάθμης του ποταμού Νείλου. Όμως, από τις υπάρχουσες πληροφορίες προκύπτει κάποια αύξηση του αριθμού των έτων με έλλιπη πλημμυρίδα για τον 10^ο και 11^ο αί. 8. Οι διατροφικές κρίσεις (“λιμοί”) παρουσιάζουν κάποια αύξημένη συχνότητα εκδήλωσης τους αιώνες 10^ο-11^ο για τις περισσότερες γεωγραφικές ζώνες. 9. Για όλες τις παραπάνω παρατηρήσεις

πρέπει να ληφθεί υπ' όψη ως παράμετρος ή "πυκνότητα" της πληροφόρησης, δηλ. το πλήθος των πηγών που παρέχουν πληροφορίες για κάθε αιώνα.

Στό Δ' –και τελευταίο– Μέρος της μελέτης παρουσιάζονται και συγκρίνονται τα διαθέσιμα στοιχεία που προέρχονται από έμμεσες φυσικές ενδείξεις για τις διακυμάνσεις του κλίματος της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής με τα όποια ιστορικο-κλιματολογικά συμπεράσματα προέκυψαν από την ανάλυση των πληροφοριών των κειμένων στο Γ' Μέρος.

Από την έρευνα των στοιχείων που προέρχονται από τις βασικές κατηγορίες έμμεσων φυσικών δεδομένων της δενδροχρονολογίας και της ανάλυσης γύρης, προκύπτει ότι δεν είμαστε σε θέση να διαθέτουμε ολοκληρωμένες κλιματολογικές αναπαραστάσεις προερχόμενες από τις δύο αυτές κατηγορίες δεδομένων, ούτως ώστε οι γραφικές καμπύλες που θα προέκυπταν να μπορούσαν να λειτουργήσουν ως "φόντο", πάνω στο οποίο θα προβάλλονταν οι –έστω και με όλες τις διατυπωμένες επιφυλάξεις– ενδείξεις για μεσοχρόνιες και βραχυχρόνιες διακυμάνσεις που προκύπτουν από τις χρονοσειρές των δεδομένων των κειμένων.

Όδηγούμαστε επομένως κατ' ανάγκη σε μία ποιοτική-άφαιρετική προσέγγιση των διαθέσιμων πληροφοριών που υπάρχουν από την έρευνα στους διαφόρους τομείς των έμμεσων φυσικών δεδομένων για την ιστορία του κλίματος της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, συγκρίνοντας παράλληλα αυτές με τις ενδείξεις που προέρχονται από τις πληροφορίες των πηγών. Τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν απ' αυτή την εμπειρική σύγκριση είναι ότι: 1. Οι ενδείξεις που προέκυψαν από τη μελέτη των πηγών φαίνεται ότι συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι οι αιώνες από τον 4ο έως τον 7ο χαρακτηρίζονται από το στοιχείο της ξηρασίας, γεγονός που φαίνεται να ενισχύεται από την έρευνα των έμμεσων φυσικών δεδομένων (proxy data). 2. Οι αιώνες από τον 8^ο έως τον 13^ο υπήρξαν, σε γενικές γραμμές, σχετικά υγρότεροι και ψυχρότεροι για την Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή, σύμφωνα με τα δεδομένα των πηγών, με μεσοδιαστήματα ξηρότερων περιόδων. Η εικόνα αυτή φαίνεται να ενισχύεται από την έρευνα των γεωλογικών δεδομένων. 3. Τα δεδομένα που παρέχουν οι βυζαντινές πηγές για τους αιώνες 14ο-15ο –αν και ολιγάριθμα γι' αυτή την περίοδο– παρέχουν ενδείξεις για κάποια ψύχρανση του κλίματος. Η εικόνα αυτή φαίνεται να ενισχύεται από την έρευνα λιμνολογικών δεδομένων και αρχειακών μαρτυριών.

Τέλος, στον Έπιλογο, συγκεφαλαιώνονται τα συμπεράσματα των προηγούμενων κεφαλαίων και επιχειρείται μία εξ' άποπτου θέαση των προβλημάτων που η παρούσα μελέτη άφησε αναπάντητα, θέτοντας παράλληλα και μερικές προοπτικές έρευνας.